

KS. JERZY PAŁUCKI

PISMO ŚWIĘTE W PASTERSKIEJ POSŁUDZE PAULINA Z NOLI

Nauka Paulina z Noli staje się, zwłaszcza w ostatnich dziesięcioleciach, coraz częściej przedmiotem studiów. Ciągłe jednak zbyt rzadko zwraca się uwagę na to, co stanowi istotę i centrum jego poszukiwań i przekazu, a mianowicie interpretację Pisma świętego oraz jego zastosowanie w konkretnym działaniu pasterskim. Niewiele informacji na ten temat znajdujemy w publikacjach czy to ukazujących przekrojowo interpretację jakiejś księgi biblijnej w pismach patrystycznych¹, czy to przy okazji omawiania wpływów różnych prądów filozoficznych bądź pism helleńskich na twórczość Paulina², co miało między innymi miejsce na sympozjum zorganizowanym w związku z 1550. rocznicą jego śmierci. Zasady egzegetyczne stosowane przez Paulina przedstawił S. Leanza³

I. MISTRZOWIE PAULINA Z NOLI

Należy zaznaczyć, że – w przeciwieństwie do większości Ojców Kościoła – Paulin nie napisał żadnego ciągłego komentarza do ksiąg biblijnych. Pozostawił jedynie *Listy* i *Carmina*. Zresztą nie czuł się odpowiednio przygotowa-

Ks. prof. dr hab. JERZY PAŁUCKI – dziekan Wydziału Teologii KUL; adres do korespondencji: ul. Gajowa 17, 20-827 Lublin; e-mail: palucki@poczta.fm.

¹ M.in. P. M e l o n i, *Il profumo dell'immortalità. L'interpretazione patristica di Canti I, 3*, Roma 1975.

² G. R i z z a, *Imitazione biblica ed influenza retorica nell'opera di Paolino di Nola*, [w:] *Miscellanea di Studii di Letteratura cristiana antica*, t. 1, Catania 1947; J. T. L i e n h a r d, *Paulinus of Nola and early Western Monasticism*, Koln-Bonn 1977.

³ S. L e a n z a, *Aspetti esegetici dell'opera di Paolini di Nola*, [w:] *Atti del convegno XXXI cinquantenario della morte di S. Paolino di Nola (431-1981)*, Roma 1982.

ny do tego, aby być komentatorem Pisma świętego. W korespondencji wymienia swych nauczycieli w interpretowaniu tekstów biblijnych. Nie możemy też nazywać go w ścisłym tego słowa znaczeniu egzegetą, tak jak np. Orygena, Hilarego z Poitiers czy Hieronima. Ten ostatni wyklucza jakąkolwiek improwizację w tej dziedzinie i wprost oświadcza, że Paulin egzegetą nie jest. Przypomina mu, że nie może odwoływać się do tekstów biblijnych bez stosownego przygotowania. Pisze o tym w obszernym liście do Paulina⁴, w którym ukazuje, że także wielu innych mężów powinno postarać się o nauczyciela egzegezy dla siebie, w przeciwnym bowiem razie zachowują się jak nieudolni czeladnicy, przynoszący więcej zła niż korzyści. W innym liście Hieronim pisze z ubolewaniem, że literackiemu geniuszowi Paulina i jego elokwencji nie towarzyszy odpowiednie przygotowanie teologiczne, a szczególnie egzegetyczne⁵. Problem wpływu Hieronima na Paulina w egzegezie stał się przedmiotem wielu badań, podjętych szczególnie przez P. Courcella⁶ i P. Nautina⁷

Ważne jest to, że Paulin był świadom swych niedostatków w tej dziedzinie i wielokrotnie zwracał się do różnych osobistości, które uważał za ekspertów w interpretacji Pisma świętego, aby go instruowali. Do jednych zwracał się listownie z prośbą o konkretne wyjaśnienia, innych zapraszał, aby razem z nim zgłębiali tajemnice Pisma świętego i tajniki egzegezy. Wymiana korespondencji pomiędzy Paulinem a Hieronimem miała szczególne natężenie w latach 394-396, kiedy nasz teolog wprost prosił o wskazówki do interpretacji konkretnych fragmentów Pisma św., na co Hieronim odpowiadał obszernymi listami.

Także do Augustyna⁸ zwracał się Paulin wielokrotnie, np. przy okazji trudności ze zrozumieniem niektórych kwestii przy lekturze Psalmów. Zadaje wprost pytania: „Dic ergo mihi, benedictae doctor Israel, quid sit dicit in psalmo quinto decimo. [...] Quos ait sanctos, qui in terra sint sancti?” List ten

⁴ H i e r o n i m, List 53, 6: „Te in Scriptis sanctis sine praevio et monstrante semitam non posse ingredi”

⁵ H i e r o n i m, List 58, 11: „magnum habes ingenium, infinitam sermonis suppellectilem; et facile loqueris et pure, facilitasque ipsa et puritas mixta prudentiae est. [...] Huic prudentiae et eloquentiae si accederet vel studium vel intelligentia Scripturam, viderem te brevi arcem tenere nostrorum”

⁶ P. C o u r c e l l, *Paulin de Nole et Saint Jerome*, „Revue des études latines” (Paris), 25(1947), s. 250-280.

⁷ P. N a u t i n, *Etudes de chronologie hieronymienne. Les premières relations entre Jerome et Paulin de Nole*, „Revue des études augustiniennes” (Paris), 19(1973), s. 213-239.

⁸ List 50.

jest fragmentem bogatej korespondencji pomiędzy nimi, której przedmiotem były w dużej mierze właśnie trudności egzegetyczne. Temat wpływu Augustyna na biblijne wykształcenie Paulina stał się przedmiotem obszernego studium autorstwa T. Piscitelli Carpino oraz specjalnej edycji korespondencji Paulina z Augustynem⁹

Z kolei Rufina pytał Paulin np. o znaczenie błogosławieństwa Patriarchy (Rdz 49), które miał wyjaśnić słuchaczom gromadzącym się w bazylice w Cimitile, a których – jak sam zaznacza – nie rozumie. Paulin zaprosił Rufina do siebie, nalegając, aby ten zatrzymał się na dłużej i wprowadził go w tajniki egzegetyczne¹⁰ Wiele wskazuje na to, że Rufin rzeczywiście przebywał u Paulina przez jakiś czas. S. Costanza w osobnej publikacji ukazuje relacje Paulina z Ambrożym¹¹ W ich korespondencji głównym tematem są także problemy związane z kłopotami w interpretacji konkretnych perykop biblijnych.

J. T. Lienhard¹² uważa jednak, że najważniejszym nauczycielem Paulina był Hieronim. Zdaniem A. Salvatore¹³ pisma Paulina miały z kolei wpływ na innych Ojców Kościoła, m.in. na Cezarego z Arles, który wielokrotnie korzystał z sugestii Paulina, zwłaszcza zawartych w jego *Liście 23*.

Mimo licznych nauczycieli, wielkiego zapału do nabywania wiedzy i pełnej świadomości swych braków, wiedziony prawdopodobnie głównie potrzebami pastoralnymi, Paulin podejmował się trudu wyjaśniania różnych tekstów biblijnych. Mamy wiele świadectw, że brak kompetencji w interpretacji Pisma świętego sprawił, iż popełnił on wiele błędów. W jednej z *Pieśni*, napisanej z okazji rocznicy śmierci św. Felice i wygłoszonej w czasie solennych uroczystości, myli Herodiadę z Salome, a Heroda Antypasa z Herodem Agryppą I¹⁴

⁹ T. P i s c i t e l l i C a r p i n o, *Paolino di Nola. Epistole ad Agostino. Introduzione, traduzione e commento*, Nola-Napoli 1989; t e n ż e, *Struttura, auctoritas ed exemplum in un sermone di Paolino di Nola*, „Vichiana”, 1(1990), s. 263-278.

¹⁰ List 46 i 47.

¹¹ S. C o s t a n z a, *I rapporti tra Ambrogio e Paolino di Nola*, [w:] *Ambrosius Episcopus. Atti del Congresso internazionale di studii ambrosiani*, red. G. Lazzati, Milano 1976, s. 220-236.

¹² L i e n h a r d, *Paulinus of Nola*, s. 133.

¹³ A. S a l v a t o r e, *Due omelie su Sansone di Cesario di Arles e l'epistola 23 di Paolino di Nola*, „Vetera christianorum” (Bari), 7(1970), s. 83-113.

¹⁴ *Carmen 25*, 130.

II. ASCETA I PASTERZ POSZUKUJĄCY

Jakkolwiek Paulin popełniał liczne błędy, czy raczej nieścisłości egzegetyczne, był wytrwały i konsekwentny w trzymaniu się tekstów natchnionych. Jego duchowość jednoznacznie była zakotwiczona w Piśmie świętym. Nie należy doszukiwać się u niego jakichś oryginalnych koncepcji egzegetycznych, ale raczej echa nauki innych pisarzy, których uwagi pomagały mu w zastosowaniu Biblii do kształtowania duchowości chrześcijańskiej. Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia jego nauczania o jedności Starego i Nowego Testamentu, czyli o konieczności korzystania z nauki objawionej w obu Testamentach. Znajdujemy to w jego chrystologii, eklezjologii i eschatologii.

A. Chrystocentryzm gwarantem jedności Starego i Nowego Testamentu

Paulin podkreśla, że Chrystus znajduje się w centrum zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu i poprawne ich komentowanie możliwe jest jedynie w perspektywie chrystocentrycznej. Całe Pismo głosi Chrystusa¹⁵, który jest obecny historycznie w Nowym Testamencie, a w Starym prefiguratywnie i alegorycznie. W liście skierowanym do znanego adwokata i gubernatora prowincji wyjaśnia, że od początku stworzenia świata Chrystus cierpi w każdym człowieku. Zarówno w opisanym w Starym Testamencie Ablu, sprzedanym w niewolę Józefie Egipskim, wymordowanych prorokach, w składanym w ofierze Izaaku i cierpiącym z tego powodu Abrahamie, jak również w narażonych na prześladowania apostołach oraz we wszystkich męczennikach wszystkich czasów¹⁶. Idea ta była obecna już w pismach Orygenesza i Melitona z Sardes¹⁷, które Paulin znał z całą pewnością. Z kolei inspirowany nauką Tertuliana¹⁸ wyjaśnia, że figurą odkupieńczej śmierci Chrystusa, który na krzyżu uwolnił człowieka z goryczy grzechu, było w Starym Testa-

¹⁵ *Carmen 31, 355.*

¹⁶ List 38, 3: „ipse est enim initium et finis, qui in lege velatur, in evangelio revelatur. [...] in Abrl occisus ab fratre, in Noe inrisus a filio [...] in prophetis lapidatus et sectus [...] in apostolis terra marique iactatus et multis ac viris beatorum martyrum crucibus frequenter occisus”

¹⁷ Na temat obecności idei cierpiącego Chrystusa w postaciach Starego Testamentu w teologii Paulina i jego inspirowaniu się myślą Melitona z Sardes i Orygenesza zob: S. L e a n z a, *Una pagina di Melitone di Sardi in Paolino di Nola*, „Orpheus”, 5(1984), s. 444-449; E. C a t t a n e o, *Il Christus patiens nel giusto: Reminiscenze melitoniane in S. Paolino di Nola*, „Koinonia”, 9(1985), s. 141-152.

¹⁸ *Adversus Iudeos 13, Patrologia cursus completus. Series Latina, 2, 635.*

mencie odsolenie przez Mojżesza wody w Merriba, gdy ten, wrzucając kawałek drewna, uczynił ją zdatną do picia¹⁹ Paulin wielokrotnie poucza, że Stary Testament wyraźnie głosi Chrystusa, czego jednak nie zrozumieli Żydzi, gdyż ich serca i umysły okryte były zasłoną. Pęknięcie zasłony w Świątyni w momencie śmierci Chrystusa na krzyżu było – zdaniem Paulina – bezpośrednią interwencją Zbawiciela, aby to, co dotychczas było niezrozumiałe, stało się dostępne dla umysłu człowieka, zaciemnionego do tej chwili welonem Prawa²⁰

Oczywiście nie są to interpretacje całkowicie oryginalne i były dość szeroko rozpowszechnione w całej literaturze patrystycznej, jednak ich obecność w pismach Paulina świadczy o tym, że posłuchał on Hieronima, który zalecił mu przestudiowanie pism Ojców Kościoła. Warto zauważyć – co podkreśla Quacquarelli²¹ – w jaki sposób tę jedność obu Testamentów Paulin pragnie przekazać wiernym, np. w przyozdobieniu dwóch bazylik w Cimitile, co było jego dziełem. Otóż polecił on, aby freski w starej bazylice, w której spoczywają relikwie św. Felice, przedstawiały sceny z Nowego Testamentu, natomiast w nowej bazylice polecił umieścić sceny ze Starego Testamentu. Zaproponował też, by w podobny sposób były ozdobione bazyliki wybudowane przez Sulpicjusza Sewera w Premuliacum²². W ten sposób podejmował ikonograficzne ukazanie tego, co w literaturze patrystycznej znane jest jako *concordia Testamentorum*²³ Charakterystyczne jest to, że Paulin głosi naukę o jedności obu Testamentów nie tylko w przekazie literackim, ale i architektoniczno-dekoracyjnym.

B. Eklezjologia w Starym i Nowym Testamencie

Jedność obu Testamentów Paulin ukazuje także w aspekcie eklezjologicznym. Oba Testamenty należą do jedynego Kościoła: „aula duplex tectis, ut Ecclaesia Testamentis” Paulin wyraźnie dostrzega w obu Testamentach typy-

¹⁹ List 37, 1: „Quibus mentem nostram de peccatis amaram, quasi merram illam in manu Moysi per lignum mysterii”

²⁰ *Carmen* 31, 360: „Et puto quod scisci in templo mysteria veli id quoque signavint, gratia quod tribuit. Nam veluti rupto patuere Sacraria velo, sic reserat nobis legis operta fides [...] credendo intero lumine conscipimus”

²¹ A. Q u a c q u a r e l l i, *L'unita dei due Testament nell'iconografia del II e III secolo*, „Vetera christianorum”, 18(1981), s. 253-274.

²² List 32, 5.

²³ H. De L u b a c, *Esegese medievale. Les quatre sens de l'Ecriture*, t. I, Paris 1959, s. 328-355.

-figury Kościoła, tak jak wszędzie w Starym Testamencie widział typ Chrystusa. Trzeba przyznać, że takie ujęcie obecne było wcześniej w literaturze patrystycznej.

Typem Kościoła jest dla Paulina np. arka Noego. Tak jak wówczas ci, którzy znaleźli schronienie w arce, przeżyli potop, tak obecnie ci, którzy należą do Kościoła, zostaną zbawieni²⁴ Paulin wskazuje jednak na istotną różnicę pomiędzy arką i Kościołem: arka przechowała jedną rodzinę, aby w ten sposób odrodził się na nowo rodzaj ludzki, Kościół natomiast jest statkiem, który przyniósł tylko Jednego Człowieka, ale ten Jeden pobudza wielu do wiary²⁵ Paulin widzi typ Kościoła także w domu Rachab²⁶. Tak jak on, jako jedyny, został zachowany nietknięty, podczas gdy całe Jerycho zostało zburzone, tak w czasach eschatologicznych tylko w Kościele ludzie zostaną zbawieni. Typem Kościoła, niezwykle bogatym w znaczenie, jest Rachel. W akcie śmierci jest typem Synagogi, która umiera, aby ustąpić miejsca Kościołowi, i typem Prawa, które ustępuje miejsca Ewangelii²⁷ Synagoga jest – zdaniem Paulina – symbolizowana przez bezużyteczne drzewo figowe²⁸, które zostało przeklęte przez Chrystusa, gdyż nie przyniosło oczekiwanych owoców. Figurą Kościoła jest także królowa Saba²⁹, będąca co prawda poganą, ale dzięki pragnieniu duchowej odnowy zaaprobowała mądrość Salomona, który jest typem Chrystusa. Także powołanie pogan do Kościoła ma swą figurę w Starym Testamencie, a mianowicie w opisie oślicy Balaama³⁰

C. Egzegeza w perspektywie eschatologicznej

Eschatologiczna interpretacja wielu tekstów, zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu jest zupełnie zrozumiała, gdyż Paulin wraz z mieszkańcami Cimitile był świadkiem upadku Rzymu i apokaliptycznej wręcz ucieczki Rzymian na południe Italii przed wojskami barbarzyńców. Plądrowały one bezli-

²⁴ List 49, 10: „Iam illa nobis arca diluvii ante oculos, ecclesiae imago [...]”

²⁵ Tamże: „Illa unam familiam ad generis humani reparationem, et ista unum hominem ad multorum fidem vexit”

²⁶ *Carmen* 29, 240.

²⁷ List 13, 4: „[...] legem ortu evangelico sopiendam. Quo mysterio coniux patriarchae, quae pluribus locis in ecclesiae imaginem vixit, tamen, ut reor, in synagogae typum moritur et partu filium doloris enixa illic, ubi erat virginis partu legis finis edendus”

²⁸ List 43, 5: „debitam fidei frugem [...] sterilis infidelium Iudaeorum synagoga non reddidit”

²⁹ List 5, 2.

³⁰ List 12, 2.

tośnie wszystkie napotymane po drodze siedliska ludzkie, zostawiły jednak w spokoju Cimitile, gdyż Paulin zapewnił wodza, że wszelkie kosztowności zostały już przekazane najeźdźcom. Niemalże cudowne ocalenie towarzyszy Paulina przed przerażającą nawałnicą barbarzyńskich wojsk wywołało wiele komentarzy. W takiej sytuacji jest zrozumiałe, że Paulin interpretował zburzenie Jerycha jako typ-figurę końca świata, a samo miasto Jerycho jako typ świata doczesnego. Takie ujęcie jest obecne między innymi u Orygenesusa (Hom. Jos. 6, 4) i Cypriana (Ep 69, 4). Warto zaznaczyć, że Hilary z Poitiers, interpretując fragment o zburzeniu Jerycha i uratowaniu domu Rachab, uległ millenaryzmowi, czego ustrzegł się Paulin. Nasz autor, co już zostało powiedziane – w sposób bardzo dowolny korzystał z pism Ojców, unikając często – świadomie czy nie – ich błędów.

ZAKOŃCZENIE – WNIOSKI

Lektura pism Paulina pozwala stwierdzić, że znał on i z łatwością czytał zarówno pisma Ojców greckich, jak i łacińskich. Z greckich korzystał bezpośrednio z oryginału, bez odwoływania się do tłumaczeń. Prawdą jest, że był mało oryginalny, ale można dostrzec, że mimo braku przygotowania teologicznego miał on zmysł egzegetyczny. Potrafił zastosować doświadczenie innych i w sposób bardzo cenny wykorzystać je do potrzeb pastoralnych.

G. Vagagini³¹ uważa, że uprawianie przez Paulina teologii jest naznaczone w sposób wyjątkowy biblicyzmem, według którego kluczem do rozumienia całej historii jest Biblia, rozumiana jako przekaz misterium Chrystusa w perspektywie historycznozbaawczej. Zdaniem G. Santaniello³² Paulin traktuje Pismo święte nie tylko jako przedmiot badań, lecz także, a może przede wszystkim, jako środek do wyrażenia swej wiary w Boga obecnego w Starym i Nowym Testamencie. Wszystkie dzieła Paulina, a w sposób szczególny jego listy, są wyznaniem wiary i misyjnym przesłaniem – kerygmatem o miłosiernej interwencji Boga w historię dla zbawienia grzesznego człowieka.

Wydawać by się mogło, że Paulin korzysta z dwóch źródeł w przepowiadaniu: z Biblii i literatury klasycznej, którą po nawróceniu najpierw zdecydowanie odłożył, a następnie, po latach doświadczeń, przywołał ponownie, ale

³¹ G. V a g a g i n i, *Teologia*, [w:] *Nuovo Dizionario di Teologia*, Alba 1977, s. 1615-1620.

³² Por. G. S a n t a n i e l l o, *Paolino di Nola: l'esperienza vitale di un teologo in dialogo*, „Teologia e vita”, 1(1992), s. 98-99.

już jedynie jako narzędzie, formę przekazu. Paulin doceniał znaczenie Pisma świętego w życiu chrześcijanina, w jego poszukiwaniu Prawdy, w życiu ascetycznym. Szeroko korzystał ze słownictwa biblijnego i obrazów biblijnych. Wszyscy uczeni, którzy badali styl literacki Paulina, podkreślają wielki wpływ Pisma świętego. Zwraca na to uwagę między innymi G. Rizza³³, który zaznacza, że Paulin podejmując wysiłek przekonania swych czytelników, wskazuje na jedyne źródło prawdy, którym jest Pismo święte. Czyni to nie tylko zachęcając ich do czytania, ale właśnie jego listy – jak to określa Rizza – „przepełnione są cytatami biblijnymi, i to w taki sposób, że stanowią ich integralną część”. Bardziej ostrożny w ocenie wpływu Biblii na formę przekazu Paulina jest A. Russo³⁴, który uważa, że styl i cytaty zależą od: 1) przedmiotu badania i przekazywanej nauki; 2) adresata, do którego zwraca się Paulin; 3) wielości form, które Paulin czerpie z antycznej tradycji literackiej. Bez cienia jednak wątpliwości należy stwierdzić, że cała jego teologia powstaje w dialogu, prowadzonym głównie korespondencyjnie na tematy teologiczne.

Oczywiście nie można Paulina, jak wielu innych Ojców Kościoła, nazwać egzegetą w dzisiejszym znaczeniu. Paulin jest raczej „mistrzem duchowości biblijnej”³⁵ Di Palma podkreśla, że Paulin jest mistrzem hermeneutyki. Zbudował pewnego rodzaju pomost między światem biblijnym i naszym, umożliwiając nam pełniejsze zrozumienie tekstów biblijnych oraz ich aktualizację.

³³ G. R i z z a, *Interpretazioni bibliche ed influenza retorica nell'opera di Paolino da Nola*, [w:] t e n z e, *Miscellanea di Studi di Letteratura Cristiana Antica*, Catania 1947, s. 157

³⁴ A. R u s s o, *Osservazioni intorno allo stile dell'Epistolario di san Paolino di Nola*, „Asprenas”, 7(1960), s. 158-160, tu szczególnie s. 161-170.

³⁵ G. D i P a l m a, *Paolino di fronte alla bibbia. Intelligentia cordis*, [w:] *Mia sola arte e la fede. Paolino di Nola teologo sapienziale*, red. L. Longobardo, D. Sorrentino, Napoli, 2000, s. 151-166, s. 159: „Paolino Maestro di spiritualita biblica”

THE SCRIPTURES IN THE PASTORAL MINISTRY
OF PAULINE OF NOLA

S u m m a r y

The teaching of Pauline of Nola has become, especially in recent decades, the subject matter of many studies. Little attention, however, is paid to the essence and centre of his quest and his transmission, i.e. the interpretation of the Scriptures and their use in a concrete, pastoral case. He himself did not feel up to the task to become a commentator of the Holy Bible. Many times he turned to various persons whom he regarded as experts in the interpretation of the Scripture with a request to instruct him. To some of them he wrote letters and asked for concrete explanations, others he invited to penetrate the mysteries of the Bible and its exegesis together with him. Among his "masters" one can find: Heronimus, Augustine, Ruffin, and Ambrose. Thus one should not try to find in his writings any original exegetic conceptions, but rather echoes of those writers and their teaching. Their remarks helped him to use the Bible for the formation of Christian spirituality. Pauline is, according to many patrologists, a master of hermeneutics who had built a kind of bridge between the biblical world and ours. Thereby he made it possible to acquire a more profound understanding of biblical texts, and their up-to-date meaning.

The present paper seeks to present his teaching about the unity of the Old Testament and the New Testament, hence about the necessity to use the knowledge of Revelation in both Testaments. We find it in his Christology, ecclesiology, and eschatology.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: egzegeza, jedność, grzech, bazylika.

Key words: exegesis, unity, sin, basilica.